

Отже, гуманітарна спрямованість вищої освіти США зорієнтована на виховання студентів з широким науковим світоглядом і культурним світорозумінням, що уможливило процес виховання у них гуманітарної культури. Власне це й дозволяє дійти висновків, що зміст навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах США відповідає сучасній науковій картині світу та освітнім ідеалам сьогодення, орієнтуючись на гуманітарні цінності та соціокультурний досвід суспільства.

Зазначене вище переконливо доводить, що гуманітарні науки відіграють велику роль у розвитку найважливіших якостей особистості, її загальної культури, логічного мислення, здатності до рефлексії та глибокого усвідомлення власного «Я». У США загальноосвітня гуманітарна підготовка студентів є базисом виховання у них світоглядних орієнтирів та гуманітарної культури зокрема.

Література

1. **Запесоцкий А. С.** Философия и социология культуры : избр. труды / А. С. Запесоцкий. – СПб:ГУП : Наука, 2011. – 816 с.
2. **Ліпман М.** Критичне мислення: чим воно може бути? / М. Ліпман // Постметодика. – 2005. – № 2. (60). – С. 33–41.
3. **Нейсбит Дж.** Высокая технология, глубокая гуманность: Технологии и наши поиски смысла / Дж. Нейсбит. – М. : Транзиткнига, 2005. – 211 с.
4. **Пелікан Я.** Идея университета / Я. Пелікан. – К. : Дух і літера, 2008. – 196 с.
5. **Печчеи А.** Человеческие качества /А. Печчеи. – М. : Прогресс., 1985. – 312 с.
6. **Поппер К.** Відкрите суспільство та його вороги / К. Поппер; [пер. з англ. О. Коваленка]. – Т. 1. – К. : Основи, 1994. – 259 с.
7. **Роззак Т.** Личность – планете: творческая дезинтеграция индустриального общества / Теодор Роззак. – М., 2005. – 396 с.
8. **Фуко М.** Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко; [пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой]. – М. : Прогресс, 1977. – 487 с.
9. **Binstock J. S.** Design from Disunity : Design from Disunity : The Tasks and Methods of American Colleges / Jeanne Schmidt Binstock. – University Microfilms International, 1977. – 1354 p.
10. **Inkeles A.** Becoming Modern: Individual Change in Six Developing / A. Inkeles, D.H. Smith // Cambridge: Mass, Harvard University Press, 1974. – 436 p.
11. The Educational Leadership Program // Newsletter. – Fall 2000. – V. 2 (Issue 1). – 11 p.

УДК 37.013.42

Павло Чарченко

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗДІБНОСТЬ»

Чарченко П. С. Порівняльний аналіз підходів до визначення поняття «здібності».

Проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття «здібності» та здійснено систематизацію поглядів щодо розвитку здібностей у контексті філософії, психології, педагогіки та соціології. Визначено ознаки здібностей; обґрунтовано думку про те, що результативність діяльності слугує критерієм їх оцінки і вираження.

Ключові слова: здібності, особистість, розвиток здібностей, результативність діяльності.

Чарченко П. С. Сравнительный анализ подходов к определению понятия «способности».

Проанализированы теоретические подходы к определению понятия «способности» и проведена систематизация взглядов относительно развития способностей в контексте философии, психологии, педагогике и социологии. Определены признаки способностей; обоснована мысль о том, что результативность деятельности является критерием их оценки и выражения.

Ключевые слова: способности, личность, развитие способностей, результативность деятельности.

Charchenko P. S. Comparative analysis of approaches to the concepts of definition «ability».

The article analyzes theoretical approaches to the definition of a concept «abilities», systematizes the views as for their development in the context of philosophy, psychology, pedagogics and sociology. The paper defines the features of abilities; substantiates the opinion that the results of their activity serves as a criterion for their evaluation and expression.

Key words: abilities, personality, the features of abilities, activity effectiveness.

Реформування сучасної освіти та її орієнтація на особистісний розвиток представників молодого покоління ґрунтується на створенні передумов для розвитку здібностей молоді з широким застосуванням нових педагогічних, інформаційних технологій, передового

вітчизняного та зарубіжного досвіду позаурочної роботи, якісно нових форм, методів і засобів навчання і виховання. Це знайшло відображення у низці нормативних документів, зокрема, у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», Державній програмі «Діти України», Законі України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції громадянського виховання», що свідчить про становлення соціально орієнтованих методик та вказує на пріоритетність розв'язання проблеми розвитку індивідуальних здібностей.

Окремі аспекти дослідження сутності й умов розвитку різних видів здібностей висвітлювали у своїх роботах такі науковці:

- розумові здібності – Б. Теплов, Н. Лейтес;
- художні здібності – В. Киріснко;
- комунікативні здібності – О. Бодалев, Л. Виготський, А. Добрович, О. Злобіна, Я. Коломинський, І. Кон, О. Леонт'єв, Х. Лійметс, М. Лисіна, А. Мудрик, Е. Мелібруда, Б. Ломов, Я. Яноушек, П. Якобсон;
- творчі здібності – В. Моляко, О. Матюшкін, Д. Богоявленська;
- інтелектуальні здібності – М. Смільсон;
- математичні здібності – В. Крутецький;
- музикальні здібності – С. Науменко, Ю. Цагареллі;
- педагогічні здібності – Ф. Гонаболін, М. Амінов, А. Щербаков, С. Єлканов.

Водночас аналіз наукової літератури вказує на наявність суттєвих суперечностей між поглядами науковців на сутність розглядуваного поняття.

Метою статті є теоретичне узагальнення й систематизація поглядів на поняття «здібності» та умов їх розвитку.

Філософські погляди на поняття «здібності», які беруть початок у філософській спадщині Платона й Аристотеля, стосувалися розв'язання таких основних питань, як походження та наявність індивідуальних відмінностей у розвитку здібностей. Античні філософи розглядали здібності з позиції біологічного підходу щодо їх походження та визначали такі умови впливу на їх розвиток, як спадковість (Платон (427-347 рр. до н. е)); суспільство (Аристотель (84- 322 рр. до н.е.)); виховання (Демокрит (460-370 рр. до н.е.)). На біологічному походженні поняття наголошували у своїх роботах філософи Нового часу Р. Декарт і Г. Лейбніц, які розглядали здібності як «природжені утворення», у роботах М. Шелера здібність – це складник духовності людини [8]. Ідеї генетичної природи здібностей дотримувався Дж. Локк, на думку якого природні можливості розвитку здібностей зумовлюються спадковістю та біологічними умовами, а також українській філософ Г. Сковорода, який зазначав, що здібності людини «даються з її народженням, від Бога. Їх не можна змінити» [2, с. 115].

Підкреслюючи важливість природної обдарованості, англійський філософ-матеріаліст Ф. Бекон водночас зазначав, що «природжені дарування подібні до рослин і потребують вирощування за допомогою занять наукою», підкреслюючи тим самим важливість виховання в розвитку і «виправленні» здібностей.

Ще одним напрямом у дослідженні проблеми здібностей у працях філософів є питання природної рівності здібностей. На природній нерівності наголошував давньогрецький філософ Платон, розглядаючи це поняття як «деякий вид існуючого», у якому не можна розгледіти чуттєвих якостей, а лише те, «на що вони спрямовані і який їх вплив», та зазначав, що «кожна здібність за своєю природою має свою спрямованість», а самі здібності відрізняються об'єктом і характером дій [5]. Англійський філософ Т. Гоббс (XVI ст.), поділяючи здібності на фізичні і розумові, уважав, що природа стосовно цих здібностей створила людей рівними. Французький філософ-матеріаліст К. Гельвецій, заперечуючи природний характер здібностей та наявність природних завдатків, указував на індивідуальні відмінності між людьми, що й породжує проблему громадської нерівності.

Нині сутність здібностей з точки зору філософії розглядається як психічні властивості індивіда, що регулюють досягнення людини і слугують умовою життєдіяльності.

Фізіологи розглядають здібності з позиції вроджених задатків, тобто генетичних особливостей людини щодо наявних здібностей, та підкреслюють важливість анатомо-фізіологічних чинників онтогенезу здібностей, зокрема, біологічного дозрівання мозкових

структур, що безпосередньо пов'язані з віком [6]. Зокрема, І. Павлов провідну роль у розвитку здібностей відводив вищій нервовій діяльності.

Важливим напрямом у дослідженні науковців-психологів були: більш глибоке вивчення сутності і природи поняття, дослідження рушійних сил, показників та умов розвитку здібностей. Аналіз поглядів психологів на поняття здібностей дозволяє нам виокремити такі наукові напрями щодо конкретизації їх походження та розвитку:

1. Генетичну природу здібностей та їх природний розвиток висвітлено в роботах засновника френології Ф. Галль, який визначає ступінь розвитку здібностей залежно від величини відповідної частини мозку, а також англійського психолога Ф. Гальтона, який на основі експериментальних і статистичних досліджень у XIX столітті доводить взаємозв'язок здібностей людини з наявними природними індивідуальними задатками.

2. Культурно-історичний розвиток здібностей розкрито у працях Л. Виготського, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, які поняття «здібності» визначають як родову якість людини, новоутворення, що складається за життя, розвиток яких перебуває у тісному взаємозв'язку зі ступенем засвоєння індивідом продуктів людської культури.

3. Діяльнісний розвиток здібностей і суспільно-історичне походження знайшли відображення у працях К. Платонова, С. Рубінштейна, Б. Теплова. У межах цього підходу К. Платонов розглядає здібності «як будь-які властивості психіки, що тією чи іншою мірою визначають успіх у конкретній діяльності». С. Рубінштейн визначає здібності як «закріплену в індивідуальній системі узагальнених психічних дій, складне утворення, комплекс психічних властивостей, що роблять людину придатною до певного, історично сформованого виду суспільно корисної діяльності».

4. Особистісний підхід до поняття здібностей розкриває О. Ковальов, В. Чудновський, який поєднує здібності як «індивідуально-психологічні особливості особистості, що є умовами успішного виконання певної діяльності».

5. Функціональний підхід до визначення здібностей обґрунтовано в науковому доробку О. Шуміліна, В. Шадрикова, С. Максименка, Є. Ільїна, які визначають сутність здібностей у зв'язку з їх співвідношенням із психічними функціями і процесами, у яких вони реалізуються. Так, В. Шадриков інтерпретує природу здібностей у складі властивостей функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, мають індивідуальну міру вираженості, що виявляється в успішності і якісній своєрідності оволодіння і реалізації окремих психічних функцій. При цьому генезис здібностей відбувається під впливом спадковості (Є. Ільїн, В. Русалов).

6. Мотиваційний підхід до розвитку здібностей конкретизовано В. М'ясищевим, який під результатами розуміє можливість високих досягнень, більшу стрімкість, легкість і глибину результатів певної діяльності та їх відсутність в іншій. Г. Костюк під здібностями розуміє «істотні психічні властивості людської особистості, що виявляються у її цілеспрямованій діяльності і зумовлюють її успіх». О. Савиченко зазначає, що розвитку здібностей сприяють повнота, інфраструктурна збалансованість мотивації.

Соціологи, розглядаючи чинник впливу на розвиток здібностей, виокремлюють груповий та індивідуальний досвід. Так, американський соціолог Ч. Кулі, досліджуючи процеси формування особистості, стверджує, що «Я-образ» не народжується тільки під впливом об'єктивних причин. Звичайна дитина, зусилля якої оцінено та винагороджено, відчуватиме себе впевненою у своїх силах і у власному таланті, тоді як здібна і талановита дитина, зусилля якої сприймаються найближчим соціумом як невдалі, відчуває тяжке почуття некомпетентності, і її здібності можуть бути практично парализованими. Ці зміни особливо помітні, коли в дитинстві за оцінки своїх здібностей людина орієнтована на думку тих, із ким вона постійно перебуває в особистому контакті, а потім, підрастаючи, вона вже орієнтується на думку осіб, які добре розбираються в предметі її здібностей» [9].

Педагогічний аспект дослідження проблеми здібностей пов'язаний, передовсім, з потребою їх розвитку та дослідження їх ролі в забезпеченні ефективної навчально-пізнавальної діяльності. Так, із точки зору педагогіки, здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, що розуміються як умови успішного виконання певних видів діяльності [4, с. 94], забезпечують успіх у діяльності, спілкуванні та легкість оволодіння ними; відображають психічні властивості особистості, які розвиваються у процесі навчання та розуміються, з одного боку, як результат її

активної навчально-пізнавальної діяльності, а з іншого – зумовлюють високий ступінь умілості та успішності цієї діяльності [3, с. 127]; є продуктом суспільно-історичної практики людини, результатом взаємодії її біологічних і психічних особливостей [1, с. 94]. Як бачимо, педагогіка розглядає поняття «здібності» з точки зору їх біологічного походження й індивідуально-психологічних відмінностей, акцентуючи увагу на провідній ролі середовища для їх розвитку. На думку В. Сухомлинського, «кожна людина має задатки, обдарованість, талант до певного виду або до кількох видів діяльності. Якраз цю індивідуальність і потрібно вміло впізнати, направивши потім життєву практику учня по такому шляху, щоб в кожен період розвитку дитина досягала, образно говорячи, своєї вершини» [7].

У зв'язку зі викладенням вище нагадаємо вислів В. Белінського, який уважав, що на формування здібностей суттєво впливає середовище. Упливає на цей процес і виховання, але кардинально змінити людину воно не може. «За допомогою щеплення можна зробити так, що дика яблуня буде давати солодкі яблука. Але ніяке щеплення не може зробити так, щоб дика яблуня давала солодкі груші» [12].

Здійснений нами різноаспектний аналіз поняття «здібності» дозволяє виявити такі його властивості щодо його сутності. По-перше, здібності завжди є результатом розвитку, оскільки не виникають за конкретною діяльністю, тому є динамічними, у їх основу покладено залежність від розвитку особистості. При цьому здібності мають психологічну природу, варіюються від одного індивідуума до іншого, визначають успішність діяльності людини та не зводяться до знань, навичок або вмінь. Із розвитком праці та суспільного життя людські здібності розвиваються, зазнають змін їх зміст і структура. Окрім впливу зовнішніх чинників на розвиток здібностей, слід підкреслити і розвиток взаємозалежних здібностей, які впливають одна на одну.

По-друге, здібності здійснюють позитивний вплив на формування та розвиток особистості, оскільки під здібностями розуміють тільки ті індивідуальні особливості особистості, які мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності та надають індивіду можливості для подальшого розвитку.

По-третє, в основі розвитку здібностей лежить потенціал індивіда, тобто внутрішні передумови для їх розвитку, які активізуються завдяки спрямованості особистості та сформованій ієрархії мотивів, що забезпечують інтенсивну і водночас природню діяльність, необхідну для розвитку здібностей. На їх розвиток впливають зовнішні умови, у яких перебуває індивід під час взаємодії із зовнішнім світом, а його сутність становить «ядро здібностей» – психічні процеси, за допомогою яких регулюються суспільно вироблені операції, здійснює цих процесів. При цьому розвиток здібностей відбувається за спіраллю, відкриваючи нові можливості для подальшого розвитку здібностей вищого рівня.

По-четверте, виявлення здібностей відбувається в діяльності, виходить із вимог діяльності та в діяльності формується.

По-п'яте, критеріями оцінки та вираження здібностей можуть служити результативність діяльності, що вимагає задіяння здібностей, швидкість та успішність оволодіння необхідними знаннями.

Література

1. **Белинский В. Г.** Избранные педагогические сочинения / В. Г. Белинский. – М.: Педагогика, 1982. – 287 с.
2. **Доброхотов А. Л.** Категория бытия в классической западноевропейской философии: [монография] / А. Л. Доброхотов. – М.: Изд-во Московского университета, 1986. – 245 с.
3. Педагогіка професійного освіти: навч. посібник [для студ. высш. учеб. заведений] / Е. П. Белозерцев, А. Д. Гонеев, А. Г. Пашков и др.; под ред. В. А. Сластенина. – [2-е изд., стер.]. – М.: Изд. центр «Академия», 2006. – 368 с.
4. **Подласый И. П.** Педагогика: [учеб. для студ. выс. пед. учеб. заведений] / И. П. Подласый. – М.: Просвещение: Изд. центр «ВЛАДОС», 1996. – 432 с.
5. **Пунченко О. П.** Основи філософії: курс лекцій / О. П. Пунченко, В. А. Стокяло. – Ч. 1. – Одеса: УДАЗ ім. О.С. Попова, 2000. – 176 с.
6. **Сандецька О. О.** Навчання дорослих іноземній мові як науково-педагогічна проблема / О. О. Сандецька // Вісник Черкаського університету. – 2009. – Вип. 148. – С. 72–75. – (Серія «Педагогічні науки»).
7. **Сухомлинський В. О.** Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 5. – К.: Рад. школа, 1977. – 639 с.
8. Філософія: [навч. посіб. для студ. заочн. форми навч. вищ. техн. навч. закл.] / за ред. Петрушенка В. Л., Скалецького М. П. – К., 2006. – 220 с.
9. **Cooly C.** Human nature and social order. – N.Y., 1962.